

М. Г. Пивоваровдоктор економічних наук, професор
Класичний приватний університет

МЕХАНІЗМ ПОРІВНЮВАННЯ ІНТЕГРОВАНИХ ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ З АНАЛОГІЧНИМИ ПОКАЗНИКАМИ РІЗНИХ КРАЇН

У статті для порівняння вітчизняних результатів з інтегрованими показниками розвитку малих і середніх підприємств (далі – МСП) у різних країнах (кількість МСП, зайнятість у МСП, частка МСП у загальній зайнятості, частка продукції МСП у ВВП) було використано офіційні статистичні дані Державної служби статистики України відповідних років. Зазначено, що в Статистичних щорічниках України за останні півтора десяти років публікували результати розвитку тільки суб'єктів малого підприємництва, однак поступово стан і процес розвитку середніх підприємств з економічного й соціального поглядів у структурі підприємств (підприємства) країни набували все більшої актуальності, проте, на жаль, офіційні дані Статистичних щорічників України щодо структури підприємств (малих, середніх і великих) та їх основних показників протягом деяких років були відсутні.

Було надруковано статистичні дані щодо кількості суб'єктів господарювання за їх розмірами, а також розраховано за критеріями великого, середнього, малого та мікропідприємства, які визначено в Господарському кодексі України в редакції від 22.03.2012 р. Вказано, що, оскільки нові критерії набули чинності в 2012 р., для забезпечення порівнюваності даних Держстат України здійснила ретроспективні розрахунки зазначеної інформації за 2010–2011 рр.

Наголошено, що цей дуже важливий крок Державної служби статистики України дав змогу проаналізувати економічні та соціальні показники розвитку малих, середніх і великих підприємств зі всіх напрямів дослідження, що дасть можливість отримати довоочікувану матеріальну базу щодо порівняння критеріїв розвитку малих і середніх підприємств України з інтегрованими показниками, що характеризують процес розвитку МСП у різних країнах.

На основі цього виконано дослідження, аналіз і розрахунки інтегрованих показників розвитку малих і середніх підприємств в Україні, які дали можливість використовувати їх для порівняння з аналогічними показниками розвитку МСП у різних країнах, що дає змогу визначити позитивні та негативні фактори розвитку малого й середнього бізнесу в країні та розробити стратегію його вдосконалення.

Ключові слова: малі та середні підприємства, стан і розвиток МСП в Україні, офіційні статистичні дані розвитку МСП, розрахунок основних економічних показників, позитивні та негативні фактори розвитку МСП у країні, механізми впливу.

I. Вступ

Протягом довгого часу науковці аналізували статистичні результати розвитку малого підприємництва, використовуючи Статистичні збірники України. Крім того, основна частина науковців, з огляду на розвиток малого підприємництва на етапі його становлення та поширення в країні, цілеспрямовано розглядали цю проблему. Проте рівень, зміст, структура середнього бізнесу та його місце в національному господарстві країни ґрунтовно не було висвітлено.

Однак поступово стан та розвиток малих і середніх підприємств з економічного й соціального поглядів у структурі підприємств (підприємства) країни набували все більшої актуальності. На жаль, офіційні дані Статистичних щорічників України щодо структури підприємств (малих, середніх і великих)

та їх основних показників протягом деяких років були відсутні. Дослідження є актуальним, оскільки в українській економічній науці не встановлено єдиного визначення універсальної системи критеріїв визначення підсумкових економічних показників малих і середніх підприємств для порівняння їх з аналогічними зарубіжними.

II. Постановка завдання

Мета статті – навести результати дослідження, методику й розрахунки економічних показників малих і середніх підприємств в Україні.

III. Результати

З 2005 р. українські науковці при порівнянні економічних результатів діяльності суб'єктів малого підприємництва із зарубіжними використовували, як правило, нижченаведені дані (табл. 1) [1; 2; 3, с. 51–57].

**Інтегровані показники,
що характеризують процес розвитку МСП у різних країнах**

Країна	Кількість МСП, тис.	Зайнятість у МСП, млн осіб	Частка МСП у загальній зайнятості, %	Частка продукції МСП у ВВП, %
Великобританія	2 630	13,6	49	50–53
Німеччина	2 290	13,5	46	50–52
Італія	3 920	16,8	73	57–60
Франція	1 980	15,2	54	55–62
Країни ЄС (загалом)	15 770	68,0	72	63–67
США	19 300	70,2	54	50–52
Японія	6 450	39,5	78	52–55
Росія	1 155	9,7	20	17–19
Україна	348	4,2	17	14–16

Джерело: доопрацьовано автором.

У Статистичних збірниках України (ця інституція має наразі таку назву) у змісті був окремий розділ № 14 “Розвиток малого підприємництва”, який інформував аналітиків про таке: основні показники розвитку малих підприємств; кількість малих підприємств за видами економічної діяльності; частка малих підприємств у загальній їх кількості за видами економічної діяльності; кількість малих підприємств за регіонами; кількість малих підприємств за видами економічної діяльності за регіонами; середньорічна кількість найманих працівників малих підприємств за видами економічної діяльності; обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств за видами економічної діяльності; фінансовий результат від зви-

чайної діяльності до оподаткування малих підприємств за регіонами.

Ретроспективні розрахунки статистичних даних дали можливість удосконалити систему аналізу й дослідження структурних змін підприємництва на макроекономічному рівні країни й отримати необхідні дані для того, щоб дати відповідь на запитання: яке місце малий та середній бізнес України займає в системі інтегрованих показників, що характеризують процес розвитку МСП у різних країнах залежно від основних критеріїв. Наразі питання розвитку МСП друкують у Статистичному щорічнику України в розділі 16 за новою назвою “Діяльність підприємств”.

Передусім, проаналізуємо структуру кількості суб’єктів підприємництва залежно від їх розміру (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість суб’єктів підприємництва залежно від їх розміру [5, с. 281]

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Усього, од.	378 810	375 695	364 935	393 327	340 981
Великі підприємства, од.	586	659	698	659	496
відсотків до загальної кількості підприємств	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1
Середні підприємства, од.	20 983	20 753	20 189	18 859	15 893
відсотків до загальної кількості підприємств	5,5	5,5	5,5	4,8	4,7
Малі підприємства, од.	357 241	354 283	34 048	373 809	324 592
відсотків до загальної кількості підприємств	94,3	94,3	94,3	95,0	95,2
з них мікропідприємства, од.	300 445	295 815	286 461	318 477	278 918
відсотків до загальної кількості підприємств	79,3	78,7	78,5	81,0	81,8

Аналіз результатів кількісних характеристик залежно від їх розміру за п’ять років свідчить про те, що:

- по-перше, кількість усіх форм підприємств скоротилася;
- по-друге, частина відсотка до загальної кількості великих підприємств скоротилася з 0,2% до 0,1% в 2014 р., середніх – на 24% за цей самий період, малих – на 9%;
- по-третє, найбільшу частину в структурі підприємств (за середнім показником)

становлять малі підприємства – 94,6%, середні – 5,2%, великі – 0,2%;

- по-четверте, сумарна кількість великих і середніх підприємств (за середнім показником) становить 5,4%, малих – 94,6% (дані 2014 р.).

Що стосується структури суб’єктів підприємництва залежно від їх розміру за 2014 р., то вона має такий вигляд (рис.). З наведеної діаграми можна побачити, що великі та середні підприємства становлять 4,8%, малі – 95,2%.

Рис. Структура суб'єктів підприємництва за 2014 р., %

Згідно з Господарським кодексом України в редакції від 22.03.2012 р., малими вважають підприємства, середньооблікова чисельність працівників яких не перевищує 50 осіб за рік, а обсяг річного доходу від реалізації продукції не перевищує 10 млн євро. Великими визнають підприємства, чисельність працівників яких перевищує 250 осіб, а обсяг

річного доходу від реалізації продукції – більше ніж 50 млн євро. Відповідно, всі інші підприємства належать до категорії середніх.

Далі необхідно визначити зайнятість працівників у МСП в абсолютному та відносному вимірах (табл. 3).

Таблиця 3

Кількість зайнятих працівників залежно від розміру підприємств

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Усього, тис.	7 958,2	7 793,7	7 679,7	7 406,5	6 183,5
Великі підприємства, тис.	2 400,3	2 449,0	2 484,2	2 383,7	1 860,9
відсотків до загальної кількості підприємств	31,2	31,4	32,4	32,2	30,1
Середні підприємства, тис.	33 923,3	3 252,6	3 144,2	3 012,1	2 646,7
відсотків до загальної кількості підприємств	42,6	41,7	40,9	40,7	42,8
Малі підприємства, тис.	2 164,6	2 091,5	2 051,3	2 010,7	1 675,9
відсотків до загальної кількості підприємств	27,2	26,9	26,7	27,1	27,1

Для розрахунку вищенаведених результатів використаємо офіційні дані Статистичного щорічника України 2015 р. за 2014 р., які наведено в табл. 3. Зайнятість населення в МСП становить 4 322,6 тис. осіб, тобто 69,9%. Останні 1 860,9 тис. осіб (30,1%) працюють на великих підприємствах, тобто наразі у сфері матеріального виробництва та послуг України на середніх і малих підприємствах зайнято дві третини населення.

Здійснивши дослідження, розрахунки й заповнивши останню колонку табл. 1 "Частка продукції МСП у ВВП", можна побачити місце МСП України в системі інтегрованих показників, що характеризують процес розвитку МСП у різних країнах. У свою чергу, щодо вирішення цієї проблеми існують два погляди: перший – авторській, в основу якого покладено принцип наукового підходу, в якому для розрахунку частки продукції МСП у ВВП використано особисто розроблену методику поєднання "національних розрахунків" офіційних статистичних даних Статистичних щорічників України, теорії В. Леонт'єва, оцінки ВВП залежно від ре-

зультатів "виробництва", який у науковій літературі отримав назву розрахунку "за доходами і видатками".

Матричний метод визначення рівноважного сукупного випуску продукції в міжгалузевій моделі Леонт'єва [6; 7] передбачає на основі коефіцієнтів прямих витрат розрахунок коефіцієнтів повних витрат $B = (I - A)^{-1}$. У свою чергу, коефіцієнти повних витрат (B) дають змогу визначити рівноважний обсяг сукупного випуску продукції для кожної галузі (X), враховуючи плановий обсяг кінцевого попиту (F), тобто $X = B \times F$. Отже, маємо всі необхідні вхідні дані для розробки сценаріїв зі збільшення частки малих підприємств у валовому внутрішньому продукті країни. Таким чином, алгоритм сценарного моделювання буде складатися з таких етапів:

1. Вважаючи, що галузева структура валового внутрішнього продукту протягом планового періоду є більш-менш постійною, будемо рівномірно змінювати плановий обсяг кінцевого попиту на продукцію кожної галузі. Тобто темп зростання

- кінцевого попиту для кожної галузі буде-мо вважати однаковим.
2. Згідно з міжгалузеву моделлю Леонтьєва, використовуючи матрицю коефіцієнтів повних витрат, обчислюємо рівноважний обсяг сукупного випуску продукції для кожної галузі, який задовольняє змінений обсяг кінцевого попиту та відповідні проміжні витрати галузей економіки.
 3. Використовуючи балансове співвідношення міжгалузеву моделі Леонтьєва та знаючи рівноважний обсяг сукупного випуску продукції, знайдений на другому етапі, обчислюємо обсяг доданої вартості, яку буде отримувати кожна галузь економіки.
 4. Виходячи з того, що зміна доданої вартості за кожною галуззю відбувається через активізацію діяльності малого бізнесу, обчислюємо його частку за галузями та економікою загалом.
 5. Якщо отримана частка малих підприємств не співпадає з цільовою, повертаємося до першого етапу.

Наразі, за даними статистичної звітності, частка малих підприємств у валовому внутрішньому продукті становить близько 16,3%. Оскільки аналіз світового досвіду вказує на необхідність зростання їх кількості до 50% і більше, розробимо за наведеною вище схемою три сценарії, які передбачатимуть: збільшення частки малого бізнесу у ВВП України на 10% від існуючого рівня, тобто до 26,3%; збільшення частки малого бізнесу у ВВП України в 2 рази від існуючого рівня, тобто до 32,6%; збільшення частки малого бізнесу у ВВП України до рівня високорозвинутих країн з ринковою економікою, тобто до 50% тощо [8].

Отже, для того, щоб мати можливість збільшити частку малих підприємств у валовому внутрішньому продукті країни, на основі "Національного розрахунку" 2009 р., сукупна додана вартість повинна зрости з 948 056 млн грн до 1 586 259 млн грн. При цьому кінцевий попит на продукцію кожної галузі збільшується на 67,32%. В такому випадку частка малих підприємств у ВВП буде становити 50%. Необхідно зазначити, що в наведеній методиці, дослідженнях і розрахунках не було використано результати розвитку середніх підприємств у зв'язку з

відсутністю відповідних офіційних статистичних даних у Статистичному щорічнику України.

Автором другої наукової думки є О. Охрименко, який зазначає: «...дуже часто Україну люблять дорікати, що малий та середній бізнес мало створює ВВП, при цьому наводять міфічні цифри про 50% долі малого й середнього бізнесу в створенні ВВП в Європі. У дійсності ніхто не створює ВВП завдяки малому та середньому бізнесу. У цьому немає необхідності, для аналізу ролі малого й середнього бізнесу в економіці країни використовують інший показник – "Обсяг реалізованої продукції" (ОРП). Цей показник дійсно показує, як малий та середній бізнес впливає на роботу економіки країни. Згідно з офіційними даними за 2014 рік, 41,8% реалізованої продукції припадало на великий бізнес. На середній бізнес – 41,3% і тільки 16,9% – на малий бізнес. А якщо вважати тільки НП, то їх частка в реалізації продукції становила всього 5,5%. Як бачите, частка середнього й малого бізнесу в економіці України майже 60%, але це багато в чому через середній бізнес, тому що малий бізнес дійсно мало впливає на створення ВВП країни. Але тут, скоріше, причина більш ніж зрозуміла, тому що наш малий бізнес загалом працює за спрощеною системою оподаткування, і оцінити реальний обсяг реалізації продукції (робота й послуги), який проходить через НП, нереально. Там масово використовують "сірі й чорні схеми", дуже багато товарів, і малий бізнес просто продає й купує без документів. Як результат, незважаючи на те, що там так багато працює людей, він дуже мало "робить" або просто не прагне показувати реальну картину» [9].

Станом на 2010 р., за даними статистичної звітності, частка малих підприємств у валовому внутрішньому продукті становить близько 16,3%, станом на 2014 р. – 17,2%. Тобто результати обох науковців-експертів стосовно частки малих підприємств у валовому внутрішньому продукті практично корегуються.

Таким чином, на нашу думку, в результаті дослідження й отриманих результатів було виведено інтегровані показники розвитку МСП в Україні (табл. 4).

Таблиця 4

**Скороченні інтегровані показники,
що характеризують процес розвитку МСП у різних країнах**

Країна	Кількість МСП, тис.	Зайнятість у МСП, млн осіб	Частка МСП у загальній зайнятості, %	Частка продукції МСП у ВВП, %
Німеччина	2 290	13,5	46	50–52
Італія	3 920	16,8	73	57–60
Франція	1 980	15,2	54	55–62
Україна*	348	4,2	17	16
Україна**	342	4,3	69	58,2

Джерело: розроблено автором.

Примітка: * дані тільки для малих підприємств;

**дані для МСП (припущення аналогії ВВП – ОРП).

Виходячи з теорії О. Охрименко [9] про те, що для аналізу ролі малого й середнього бізнесу в економіці країни потрібно користуватися іншим показником, а саме – обсягом реалізованої продукції, можна допустити, що частка продукції МСП у ВВП країни становить близько 60%.

Із наведених даних табл. 4 можна зробити висновки, що кількість, зайнятість, частка МСП у загальній зайнятості населення в Україні відповідає інтегрованим показникам різних країн за винятком “Частки продукції МСП у ВВП”. Тобто спроба пов'язати ВВП з обсягом реалізованої продукції суб'єктів підприємництва як з теоретичного, так і з практичного погляду є безпідставною. Вважаємо, що авторська методика розрахунку частки продукції МСП у ВВП країни є науково обґрунтованою, та рекомендуємо її як головний індикатор оцінювання частки продукції МСП у ВВП національного господарства країни.

Специфіка оплати праці в малому і середньому бізнесі в “конверті” дуже добре помітна на прикладі середньої заробітної плати. Згідно з офіційними даними, офіційна середня заробітна плата на великих підприємствах за 2014 р. становила 6 730 грн. На середніх підприємствах середня заробітна плата становила 4 493 грн, а на малих підприємствах – лише 2 860 грн.

IV. Висновки

Отже, у статті було виконано такі завдання:

1. Розроблено алгоритм і виконано розрахунки інтегрованих показників розвитку малих і середніх підприємств України, які можливо використовувати для порівняння з розвитком МСП у різних країнах.
2. Встановлено інтегровані показники, що характеризують процес розвитку МСП України відносно середніх даних наведених країн (табл. 4):
 - кількість МСП становить 342 тис. од. (12,5%);
 - зайнятість населення в МСП – 4,2 млн осіб (27,6%);
 - частка МСП у загальній зайнятості країни – 17% (42,3%);
 - частка продукції МСП України у ВВП – 16% (38,1%);
 - частка реалізованої продукції МСП України у ВВП – 69%.

3. Малий та середній бізнес і його мотивацію визнано основним джерелом становлення та зростання середнього класу в Україні.

Список використаної літератури

1. Пивоваров М. Г. Малий бізнес в Україні та шляхи його розвитку / М. Г. Пивоваров, Ю. В. Смирнов // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2007. – № 3. – С. 181–185.
2. Матросова Л. Н. Малий бізнес: состояние и перспективы развития / Л. Н. Матросова // Економічний вісник Донбасу. – 2007. – № 1. – С. 35–39.
3. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: національна доповідь / [К. О. Ващенко, З. С. Варналій, В. Є. Воротін, В. М. Геець, О. В. Кужель, Е. М. Лібанова та ін.]. – Київ: Держкомпідприємство, 2008. – 226 с.
4. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Державний комітет статистики України. – Київ, 2013.
5. Статистичний щорічник України за 2014 рік / Державний комітет статистики України. – Київ, 2015.
6. Гранберг А. Г. Василий Леонтьев в мировой и отечественной экономической науке / А. Г. Гранберг // Экономический журнал ВШЭ. – 2006. – № 3. – С. 471–491.
7. Корнійчук В. П. Використання системи національних рахунків як методологічної бази розрахунку показників ВВП / В. П. Корнійчук // Тенденції і пропорції розвитку економіки України / за ред. В. Ф. Беседіна. – Київ: НДЕІ, 2005. – С. 304–311.
8. Пивоваров М. Г. Теорія та практика оцінювання конкурентоспроможності суб'єктів малого бізнесу / М. Г. Пивоваров // Галицький економічний вісник: науковий журнал. – Тернопіль, 2010. – № 3 (28). – С. 34–44.
9. Охрименко А. Самая большая тайна малого и среднего бизнеса в Украине [Электронный ресурс] / А. Охрименко. – Режим доступа: <http://ubr.ua/business-practice/own-business/samaia-bolshaia-taina-malogo-i-srednego-biznesa-v-ukraine-362235>.

Стаття надійшла до редакції 10.08.2016.

Пивоваров М. Г. Механизм сопоставления интегрированных показателей развития малого и среднего бизнеса в Украине с аналогичными показателями разных стран

В статье для сравнения отечественных результатов с интегрированными показателями развития малых и средних предприятий (в дальнейшем – МСП) в разных странах (количество МСП, занятость в МСП, часть МСП в общей занятости, часть продукции МСП в ВВП) были использованы официальные статистические данные Государственной службы статистики Украины соответствующих лет. Обозначено, что в Статистических ежегодниках Украины за последние полтора десятка лет публиковали результаты развития только субъектов мало-

го предпринимательства, однако постепенно состояние и процесс развития средних предприятий с экономической и социальной точки зрения в структуре предприятий (предпринимательства) страны приобретали все большую актуальность, однако, к сожалению, официальные данные Статистических ежегодников Украины относительно структуры предприятий (малых, средних и больших) и их основных показателей на протяжении некоторых лет отсутствовали.

Были опубликованы статистические данные количества субъектов хозяйствования по их размерам, а также рассчитаны по критериям большого, среднего, малого и микропредпринимательства, которые определены в Хозяйственном кодексе Украины в редакции с 22.03.2012 г. Указано, что, поскольку новые критерии вошли в силу с 2012 г., для обеспечения сопоставимости данных Государственная служба статистики Украины выполнила ретроспективные перерасчеты указанной информации за 2010–2011 гг.

На основе этого выполнены исследования, анализ и расчеты интегрированных показателей развития малых и средних предприятий в Украине, которые дали возможность использовать для сравнения их с аналогичными показателями развития МСП в других развитых странах, что позволяет установить положительные и отрицательные факторы развития малого и среднего бизнеса в стране и разрабатывать стратегию его совершенствования.

Ключевые слова: малые и средние предприятия, состояние и развитие МСП в Украине, официальные статистические данные развития МСП, расчет основных экономических показателей, положительные и отрицательные факторы развития МСП в стране, механизмы влияния.

Pyvovarov M. The Mechanism of Comparison of Integrated Indicators of Development of Small and Medium-Sized Enterprises in Ukraine with Similar Indicators of Different Countries

Many authors, including authors of this article, used official statistical data of State Statistics Service of Ukraine of the corresponding years in order to compare domestic results with the integrated indicators of development of small and medium-sized enterprises (in future – SMEs) in the different countries (quantity of SMEs, employment in SMEs, part of SMEs in general employment, part of SME products in GDP). Unfortunately, these official figures of Statistical Yearbook of Ukraine contain solely the results of the development of small business entities over the past fifteen years. However, gradually the state and development of medium-sized enterprises became increasingly important from both the economic and the social perspective in the structure of enterprises (business activity) of the country. Unfortunately, official data of Statistical Yearbook of Ukraine concerning structural business (small, medium and large) and their basic indicators had been absent for several years.

Finally, statistics on the number of enterprises for their size has been published, respectively, for large, medium and small businesses, which are defined in Economic Code of Ukraine as amended on 22.03.2012. New criteria came into effect in 2012. There were conducted retrospective recalculations of the information for 2010 and 2011 to ensure comparability of the data of the State Statistics Service of Ukraine.

Using the data, the work represents research, analysis and calculation of integrated indicators of development of small and medium-sized enterprises in Ukraine and their comparison with similar indicators of SME development in other developed countries. These comparisons allow you to determine the positive and negative factors of development of small and medium business in the country and develop a strategy for its improvement.

Key words: small and medium-sized enterprises, the state and development of SMEs in Ukraine, official statistics of SMEs development, the calculation of basic economic indicators, positive and negative factors of SMEs development in the country, mechanisms of influence.